

LITERATURA
FILM
MUZYKA
PREZENTACJE
IDEE
POEZJA
KOMIKS
LINKI
ARCHIWUM
AUTORIZY
REDAKCJA

TECHNOLOGIA

Agnieszka Wójtowicz-Zajac,
WITAMY W NASZEJ BAJCE (MAGDALENA BEDNAREK: 'BAŚNI PRZEBRAŻONE. TRANSFORMACJE BAJKI I BAŚNI W POLSKIEJ EPICE PO 1989 ROKU')

A A A

Bajki i baśnie stanowią istotny budulec naszej kultury – stwierdzenie to jest oczywistym truizmem. Wielokrotnie poddawane swym teoretycznemu, psychologicznemu, folkloroznawczemu, geneologicznemu i krytycznemu namysłowi, stanowią przedmiot zainteresowań badaczy reprezentujących różne dyscypliny. Cieszą się także nieustającą popularnością tak wśród twórców z kręgu literatury i kultury popularnej, jak i tzw. wysokoartystycznej, zaznaczając swoją obecność na różnych polach sztuki i rozrywki. Wydawać by się mogło, że o baśniach powiedziano już niemalże wszystko – jednakże ich popularność nie słabnie, co możemy obserwować, nie tylko przeglądając serialowe i filmowe propozycje największych platform streamingowych, lecz także sięgając po XX-wieczną literaturę. W ostatnim stuleciu baśnie i bajki poddawano twórczym przekształceniom, rozmaicie motywowanym. Najnowsza publikacja Wydawnictwa Naukowego UAM, „Baśni przeobrażone. Transformacje bajki i baśni w polskiej epice po 1989 roku” Magdaleny Bednarek poświęcona została temu, co z bajką „robia” twórcy u schyłku minionego stulecia.

Badaczka rozpoczyna od wstępu, zarysowującego stan badań nad bajką i baśnią oraz geneologiczne i metodologiczne trudności związane z tymi gatunkami. Wstęp opatrzone rozbudowanymi przypisaniami, nie tylko bibliograficznymi, ukazującymi szeroką perspektywę badawczą, znaczące są także sugestie tytułu publikacji. Docenić należy zwięzłość teoretyczno-metodologicznego wstępu, ponieważ pisanie o baśniach i bajkach grozi ugrzęźnięciem w wielostronicowym, szczegółowym referowaniu rozmaitych stanowisk i ewolucji badań. Bednarek sprawnie porusza się w bibliografii bajko- i baśnioznawczej, której obecność nie zamyka się w samym wstępie, ale towarzyszy późniejszemu interpretacji.

Książka została podzielona na trzy rozdziały, poświęcone skradzionemu językowi baśni, przepisywaniu fabuł oraz metamorfozom postaci. Ze swojej refleksji autorka wyłącza teksty przeznaczone dla młodszego czytelnika (choć wielokrotnie podkreśla, że zdaje sobie sprawę z istnienia potężnego rynku bajkowo-baśniowego skierowanego do dzieci) oraz powieści fantasy (czytać jednak kilka wyjątków), ze względu na szersze powiązania tego gatunku z elementami baśni. Koncentruje się przede wszystkim na polskiej prozie powstałej po 1989 roku, poddając refleksji utwory Jacka Dukaja, Bohdana Sławińskiego, Ignacego Karpowicza, Bohdana Butenki, Hanny Krall, Mariusza Sieniewicza, Krystyny Kofty, Oli Tokarczuk, Izabeli Filipiak, Sylwii Chutnik, Anny Nasilowskiej, Marty Dzido, Beaty Kozak, Joanny Bator, Andrzeja Sapkowskiego i Katarzyny Bereniki Miszczuk, Chrystiana Skrzyposzka, Małgorzaty Kalicińskiej, Katarzyny Grocholi i innych. Korpus tekstów jest doprawdy imponujący. Ponadto Magdalena Bednarek osadza swoje interpretacje w szerokim kontekście – nie tylko kultury polskiej przelomu wieków oraz tradycji badawczej, sięgając zarówno do klasycznych opracowań (m.in. Propp, Bettelheim, Lüthi, Carroll), jak i nowszych (także anglojęzycznych) prac krytycznych (m.in. Dinnerstein, Federici, Hains, Jossen), obejmując również zjawiska z obszaru popkultury (np. fenomen „księżniczki Disneya”), jak i sztuk wizualnych. Zachowuje przy tym zwięzłość i rzeczowość, mieszcząc całość w stosunkowo niewielkiej objętościowo publikacji. Należy także podkreślić, że praca napisana jest zajmująco i dynamicznie. Jak wyjaśnia autorka w podziękowaniach, „książka ta zaczęła powstawać dawno, dawno temu – jako wytychnienie od poważnych zadań badawczych. Dziwnym trafem jednak owe poważne zajęcia wraz z upływem czasu stawały się coraz mniej istotne, podczas gdy baśnie zawojuowały mój świat. O tym, że prywatne fascynacje przemieniły się w książkę, zdecydował jednak cały zastęp dobrych wrótek, którym pragnę wyrazić wdzięczność” (s. 9) – w „Baśniach przeobrażonych...” doskonale widać tę fascynację oraz wieloletnie zaangażowanie badaczki, które sprawiają, że z przyjemnością podąża się śladami wyznaczonym przez Magdaleny Bednarek.

Pierwszy rozdział, poświęcony wykorzystaniu stylu i języka baśni, opiera się na interpretacjach trzech powieści – „Wrońca” Jacka Dukaja, „Królowej Tiramisu” Bohdana Sławińskiego oraz „Soriki” Ignacego Karpowicza. Trzy zupełnie odmienne powieści łączy w ujęciu badaczki wykorzystanie bajkowości i baśniości jako konwencji literackiej, „którą można podejmować punktowo i fragmentarycznie, nie dając bynajmniej do stworzenia bajki ani baśni.” (s. 24). Bednarek zwraca uwagę na to, jakie elementy konwencji zostały przetworzone i w jaki sposób, zwracając uwagę, że chociaż Dukaj, Sławiński i Karpowicz wykorzystali różne elementy składowe baśni, żaden z poddanych wnikliwej lekturze utworów nie kończy się bajkowym *happy endem*, co prowadzi do rozważań dotyczących antybaśni, zamykających pierwszy rozdział „Baśni przeobrażonych...”.

Drugi rozdział poświęcony przepisywaniu (*retelling, rewriting*), bardzo żywotnemu w anglojęzycznej tradycji literackiej, gdzie podobne przekształcenia były inspirowane m.in. przez feministyczną krytykę literacką, która w drugiej połowie XX wieku silnie skoncentrowała się na lekturze i krytyce baśni, widząc w niej już to podwaliny dla systemu patriarchalnej opresji, już to odkrywając zapoznane wzorce i postaci. W polskiej literaturze i krytyce *rewriting* pojawia się zarówno jako praktyka feministyczna (wystarczy przypomnieć książkę Kazimierzy Szczuki „Kopciuszek, Frankenstein i Inne. Feminizm wobec mitu” czy pokłosie konferencji „Śtrosty i ich Kopciuszek”), jak i strategia twórczości fantasy (jako taką widział już Andrzej Sapkowski), toteż rozdział rozpoczyna interpretację opowiadań z cyklu wiedźmińskiego, a zamykając zupełnie innego rodzaju „prawdziwe historie” Bohdana Butenki. Następnie Bednarek przechodzi do opowiadania „Co się stało z naszą bajką?” Hanny Krall, osadzając je m.in. w kontekście bajek filozoficznych Leszka Kołakowskiego, Stanisława Lema i Sławomira Mrożka, co stanowi bardzo ciekawy, mniej oczywisty wątek w badaniach nad bajką i baśnią, sięgający do silnej tradycji polskiej literatury XX wieku. Bednarek analizuje także konsekwencje osadzania baśniowych fabuł w konkretnych realiach historycznych, modernizacji baśni oraz ich wykorzystania do opowiadania o współczesnych problemach. Bardzo interesująco wypada zestawienie anglojęzycznej tradycji przepisywania baśni z polskim kontekstem kulturowym (w którym feministyczna debata o baśni zaczęła się z opóźnieniem) na przykładzie małego zainteresowania, jakim cieszyły się w Polsce szalenie popularne w Stanach Zjednoczonych „Politycznie poprawne bajki na dobranoc” Jamesa Finna Garnera. Autorka przedstawia także polskie warianty baśni feministycznych i queerowych, omawiając zarówno utwory znane (np. „Prowadź swój plug przez kości umarłych” Oli Tokarczuk), jak i niszone (np. bajki Matki Bołki z „Pełnym Glosem”, 1993).

Najbardziej interesująco przedstawia się ostatni rozdział, poświęcony metamorfozom postaci. Badaczka wnikliwie przygląda się temu, co dzieje się z księżniczkami, kreśląc szeroką mapę, obejmującą anglojęzyczną refleksję feministyczną, badania nad popkulturą, fenomen „księżniczki Disneya”, obecność tematu w sztukach wizualnych. Na tym tle pojawiają się „Absolutna amnezja” Izabeli Filipiak, „Księżniczki” z „Kieszonkowego atlasu kobiet” Sylwii Chutnik, „Królowa Śnieżka” Anny Nasilowskiej oraz „Powieść Spisanej Królowej” Mariusza Sieniewicza, w których zarówno baśniowe, jak i disneyowskie księżniczki ulegają zorientowanym feministycznie przekształceniom. Oczywiście w zbiorze metamorfoz postaci nie mogło zabraknąć wiedz, które doczekały się rehabilitacji i nobilitacji. Najciekawszy jest podrozdział poświęcony wiedzom w literaturze popularnej, skierowanej do kobiecych czytelniczek – w prozie Małgorzaty Kalicińskiej, Anny Klejzerowicz, Zofii Staniszewskiej, Katarzyny Grocholi, Moniki Szwai i Magdaleny Kordel pojawiają się „wiedźmy udomowione”. Bednarek wskazuje, jak wolna i wyzwolona wiedźma z feministycznych reinterpretacji baśni zostaje w polskiej prozie popularnej „udomowiona”, przywiązana do pielęgnowania domu i ogrodu, wyposażona w nieco tajemnej wiedzy na temat otaczającego ją świata, a jej celem jest stworzenie udanego związku z mężczyzną. Jak konkluduje autorka: „Drobne modyfikacje postaci wiedzmy wprowadzone we wszystkich omawianych powieściach jeszcze mocniej pogłębiają propagowany przez nie tradycyjny charakter wzorca kobiecości: świadomość własnej seksualności zostaje sprowadzona do opalania się na plaży nudyści czy oglądania chippendalesów, ciało ciągle jest porównywane do wzorców propagowanych przez media, a zwierceniem biografii bohaterki i fabuły nieodmiennie pozostaje związek z mężczyzną. (...) wizerunek, do którego się odwołują, miał funkcje emancypacyjne, tyle że ponad trzydzieści lat temu, co dobitnie potwierdza jego występowanie w literaturze popularnej, gdzie uległ homogenizacji i trywializacji” (s. 234-235). Na obrzeżach i pograniczu głównego tematu pojawiają się także inspirowane neopogarstwem reinterpretacje postaci wiedzmy, które badaczka odnajduje w powieściach Chrystiana Skrzyposzka, Katarzyny Bereniki Miszczuk i Anny Thule.

Praca Magdaleny Bednarek odznacza się prawdziwą pasją badawczą autorki, widoczną przede wszystkim w lekkości pióra, swobodnym przemieszczaniu się między teorią baśni a interpretacją, a także imponującemu korpusie tekstów, jaki autorka poddała wnikliwej lekturze. Jest to zarazem rozprawa niezwykle zwięzła i rzeczowa, mieszcząc rozległą teorię, kontekst kulturowy i interpretację powieści na stosunkowo niewielkiej przestrzeni tekstowej. Ze względu na moje zainteresowania (badawcze i nie tylko) najbardziej w „Baśniach przeobrażonych...” doceniłam rozdziały poświęcone wiedzdom i księżniczkom, z uwagi na doskonałe zestawienie zachodniej teorii z polską praktyką literacką. Pozycja ta będzie interesująca nie tylko dla badaczy i krytyków, zajmujących się prozą polską po 1989 roku, ale także dla wszystkich, którym nie dają spokoju powracające, baśniowe wątki.

Magdalena Bednarek: „Baśni przeobrażone. Transformacje bajki i baśni w polskiej epice po 1989 roku”. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020.

IDEA

Wojciech Śmieja,
UNIWEKRSALIZM I PARTYKULARYZM ('HISTORIA MĘSKOŚCI. T. I. O STAROŻYTNOŚCI DO OŚWIECENIA. WYMYSŁANIE MĘSKOŚCI')

Agnieszka Piela,
ZOOM NA ŻEŃSKI! (AGNIESZKA MAŁOCHA-KRUPA: 'FEMINATYWM W UWIKINIACACH JĘZYKOWO-KULTUROWYCH')

Joanna Soćka,
JAJ JESTEM (SAMUEL TAYLOR COLERIDGE: 'BIOGRAPHIA LITERARIA')

Sławomir Iwaszko,
CO CZYTA NOBLISTA? (NIEKTÓRE) LEKTURY JOHNA MAXWELLA COETZEEGO (JOHN MAXWELL COETZEE: 'PÖZNE ESEJE 2006-2017')

Małgorzata Wójcik-Dudek,
SŁUSZYCHY RZECZY ('O CZYM MÓWIĄ RZECZY?' ŚWIAT PRZEDMIOTÓW W LITERATURZE DZIEDZIECIEJ I MŁODZIEŻOWEJ)

Magdalena Piotrowska-Grot,
Z KATASTROFA W TLE - OSIEMDZIESIĄT LAT POLSKIEJ POEZJI (ANDRZEJ NIEWIADOMSKI: 'OSIEMDZIESIĄT. STUDIUM O POEZJI 'PRZEŁOMÓW')

Agnieszka Wójtowicz-Zajac,
WITAMY W NASZEJ BAJCE (MAGDALENA BEDNAREK: 'BAŚNI PRZEBRAŻONE. TRANSFORMACJE BAJKI I BAŚNI W POLSKIEJ EPICE PO 1989 ROKU')

Michał Kazmierczuk,
FILIZOF, POLITYCZNOŚĆ JUTRA I EPIDEMIA W EUROPIE (IWAN KRATSEW: 'NADESZŁO JUTRO. JAK PANDEMIA ZMIENIA EUROPE')

Marcin Moron,
GDZIE 'ZDROWY ROZSADEK' NIE WYSTARCZA... (SŁAWOMIR JARMUŻ: 'PARADOKSALNA PSYCHOLOGIA CZYLI ZDROWY ROZSADEK NA MANOWCACH')